

УДК 37.014.12

Юлія ЛОГВИНЕНКО, Володимир МАЗУРЕНКО
ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ПОЗИЦІЙ ПІДРОСТАЮЧОГО
ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано проблеми формування світоглядних позицій української молоді у зв'язку з посиленням інтеграційних та глобалізаційних процесів в Україні. Дається аналіз стану кризи української освіти, що впливає на наповнення громадянської освіти і патріотичного виховання підростаючого покоління. Пропонуються шляхи виходу з кризи освітньої та виховної систем України. Наголошується, що найважливішим виховним завданням підготовки підростаючого покоління є формування політичної та індивідуальної свідомості особистості.

Ключові слова: *громадянська освіта та виховання, демократична держава, європейська інтеграція, індивідуальна свідомість, міжнародна політика, модернізація освіти, національні інтереси, політична свідомість.*

Постановка проблеми. Сьогодні перед Україною як ніколи гостро стоїть проблема інтегративного вибору. Не брати участь в інтеграційних процесах Україна не може, бо тоді б держава на сучасному рівні глобалізаційних процесів, розвитку інформаційного суспільства, мобільності населення та капіталообміну опинилася б у своєрідному вакуумі. Інтеграційні процеси розкрили актуальність формування духовності підростаючого покоління, яке через 10–15 років буде визначати стиль життя в Україні. Це складне питання, бо який би вектор руху не обрала б Україна, – Європейський чи так званий Митний Союз – виховання громадянина та патріота держави стає першочерговим.

Складні питання інтегративного вибору України загострилися останнім часом, особливо після проведення Вільнюського саміту, коли курс України щодо вступу в ЄС було відкладено на невизначений термін. Ця ситуація обговорюється в пресі, на телебаченні, різноманітних форумах соціальних мереж, навіть в рекламі. Після постановки Євромайдану становлення державного простору, де є свобода вибору, індивідуальний інтерес, права людини, рівність і доступність у сфері освіти, формування духовності підростаючого покоління, незалежно від того, позитивно сприймає громадянин Євромайдан, чи, навпаки, відкидає його ідеї, – стали першочерговими темами для обговорення в Україні спеціалістами, вченими, населенням. На нашу думку, формування духовності та громадянської позиції молоді повинно бути найвагомішими, бо, сформувавши у підростаючого покоління високу моральність, глибоке почуття патріотизму, чітко виражену громадську позицію, не буде втрачено державність, менталітет української нації, незалежно від того, який вектор руху обрала б держава.

Аналіз актуальних досліджень. Вивченням зазначених вище проблем займається ціла низка науковців та практиків. Вплинули на формування нашої думки праці В. Андрущенко, В. Вишнякова, І. Зазюна, М. Примуша, М.

Кордона, В. Ціватого та ін. Щодо практичного досвіду, то показовим у формуванні духовності та громадянської освіти і виховання молоді може бути досвід роботи Запорізької області, де вже всьоме проводиться міжнародна науково-практична конференція з питань патріотичного виховання молоді, де вперше в Україні розроблена і має реальні результати програма “Громадянин”.

Мета статті – розкрити проблеми формування світоглядних позицій української молоді у зв’язку з посиленням інтеграційних та глобалізаційних процесів в Україні, проаналізувати стан кризи української освіти, що впливає на наповнення громадянської освіти і патріотичного виховання підростаючого покоління, та запропонувати шляхи виходу з кризи освітньої та виховної систем України.

Виклад основного матеріалу. Криза українського суспільства чітко проявляється останніми роками, коли стає очевидною нездатність молоді ефективно втілювати в життя нові ідеї, політику, ефективно та якісно жити. Показником цього є відтік нашої молоді за кордон, пошуки закордонних освітніх вищих навчальних закладів тощо. Суспільна криза прямопропорційно позначається на освітніх та виховних процесах. За спостереженням І. А. Зазюна, “економічні, соціально-політичні і суспільні процеси призвели у вітчизняній освіті до загрозової ситуації, за якою споглядаються ознаки деградації молодого покоління, духовного і фізичного збіднення самої людини” [1, с. 28].

Примуш М. В. вказує на такі фактори кризи української системи освіти:

- крах головних принципів та догм радянської освіти, спричинений падінням минулої політико-ідеологічної системи;
- одержавлення та бюрократизація освітянської системи;
- викривлення цілеспрямованості та соціальних функцій школи;
- залишковий принцип фінансування освіти і культури;
- відсутність нових моделей освіти, наукової та формальної альтернативи;
- соціальний та етнічний розрив між викладацьким корпусом, студентами та учнями;
- зниження соціального престижу освіченості й інтелекту у кризовому соціумі, яким залишається українське суспільство [6, с. 495].

Наведені ознаки глобальної світової та української кризи освіти прямо чи опосередковано визначають змістовне наповнення громадянської освіти та патріотичного виховання молоді. Держава повинна чітко визначити шляхи виходу з кризи.

У першу чергу необхідне структурне оновлення української системи освіти та виховання. Українська освіта робить спробу приєднатися до Болонського процесу, проводяться зміни у навчальних програмах, проте складається враження, що реформи, замість того, щоб набирати обертів, починають уповільнюватися. Болонський процес показав, що потрібно здійснювати інтеграцію та глобалізацію освіти як на національному, так і на

світовому рівні. А це можна зробити тільки шляхом використання провідних, найновіших технологій навчання та виховання. Українська освіта вимагає змістовного оновлення освітніх програм, підвищення фундаменталізації, гуманізації, посилення екологічного та психологічного, патріотичного компонента в освіті, впровадження комплексної інформації. Щоб реформувати українську систему освіти та виховання, необхідно провести демократизацію всієї змістовної системи навчання і виховання, інституційної структури освіти. Для виховання патріотів держави необхідно провести вивчення світового та вітчизняного досвіду патріотичного виховання та громадянської освіти як проекту розвитку України та впровадити найкращі здобутки в українську систему освіти, починаючи від дитячих садочків і закінчуючи вищими навчальними закладами.

Основні причини кризи пояснюються зростанням у молоді потреби у знаннях, низьким конкурентоспроможним рівнем українських випускників, що став помітним у зв'язку з інтеграційними процесами, становленням інформаційного суспільства, і серйозними розбіжностями між потребами й можливостями для їх реалізації. Зростання освітніх потреб і попиту, що набирають темпи, посилилося також через взаємодію ще й таких факторів, головними з яких є прискорення розвитку й розповсюдження нових знань та технологій, а також економічні, соціальні, політичні й культурні перетворення в країні, які обумовлюють появу нових цінностей і пріоритетів як на індивідуальному, так і на загальнодержавному рівні.

Намагання звільнитися від спадщини тоталітаризму в економіці, політиці та національній самосвідомості не призводять в Україні до бажаного успіху зокрема й через несформованість у суспільстві та в молоді системи цінностей, моделей та зразків поведінки, характерних для демократичної політичної культури. Проте можемо спостерігати, що українська молодь за 20 років незалежності України змогла визначитися зі своїми можливостями та прагненнями, щоб керувати потребами, і вголос заявила про це.

За цих умов особливого значення набуває громадянська освіта та патріотичне виховання, що є спеціалізованою, систематичною підготовкою людей до суспільного життя в умовах демократії. Незважаючи на значні зусилля світових організацій, не всі держави втілюють на практиці декларовану ними готовність створити громадянське суспільство, жити в умовах демократії й організовувати громадянську освіту молоді. В Україні, наприклад, система громадянської освіти тільки формується, остаточно розробленої і практично апробованої концепції немає.

Водночас через штучний поділ України на східну і західну не спостерігається й однозначного розуміння громадянського суспільства та громадянської культури, по-різному бачиться патріотичне виховання молоді. Тому найважливішим завданням на сучасному етапі розвитку суспільства й освіти в Україні є становлення громадянської освіти, яка дасть можливість утвердити громадянські і патріотичні цінності як найважливіші пріоритети розвитку духовності особистості в сучасному складному світі. До формування духовності підростаючого покоління мають залучатися всі

інститути як держави, так і суспільства. Посилення ролі громадськості у навчально-виховному процесі повинно посилити позиції патріотичного виховання, формування громадянських компетентностей.

З посиленням інтеграційних та глобалізаційних процесів найважливішим завданням з підготовки молодого покоління є формування політичної свідомості. Якщо індивідуальна свідомість – це сутність особистості, тобто духовний світ, що складає систему політичних переконань, наукові погляди на природу, суспільство та людські взаємини, то політична свідомість – це здатність думати, обмірковувати і визначати своє ставлення до дійсності з громадської позиції.

Політичній свідомості притаманний науковий світогляд. Саме він характеризує особистість і визначає її життєву позицію, ідеали, мотиви вчинків та моральні риси. В ньому відбивається відповідальність людини перед суспільством. Тому основою виховної роботи повинно бути формування у підростаючого покоління всіх ступенів наукового світогляду, відданості справі розбудови соборної незалежної України та любові до свого народу. Науковий світогляд забезпечить можливість правильної орієнтації в усіх сферах та галузях діяльності.

Також у молоді потрібно формувати й розвивати політичну переконаність, яка складається з твердої віри у правоту справи, якій можна присвятити своє життя. Переконаність визначається надзвичайно стійкими мотивами діяльності особистості, які потужно впливають на поведінку особистості в найскладніших ситуаціях життя, на роботі тощо. Переконаність – якісна ознака особистості. Переконана особистість за будь-яких обставин пронесе прапор політичних ідеалів, пов'язаних з незалежністю та безпекою держави. Сила переконання працює тоді, коли людина веде боротьбу з несправедливістю, з порушенням законів України, проявляє принциповість за будь-яких обставин, навіть несприятливих для неї.

Одним із дуже важливих завдань у розвитку духовності підростаючого покоління є формування у молоді патріотичних почуттів. Ці почуття повинні проявлятися щоденно в їхніх конкретних вчинках, в усвідомленні глибокого зв'язку з народом, причетності до його справ. Удосконалюючи та розвиваючи патріотичні почуття, необхідно прагнути підсилювати при цьому моральний аспект, спираючись на наявний в Україні глибокий досвід.

У нерозривному зв'язку з переконаністю знаходиться принциповість особистості, яка позначається на ставленні до посадових обов'язків та критики. Принциповість – це якість, в якій визначається вірність певним принципам. Інколи під принциповістю невірно розуміють просту упертість, небажання виправити очевидну помилку, змінити невірний, хибний погляд на ті чи інші події. Принциповість визначаються високою вимогливістю до себе, справедливим ставленням до оточуючих. Принциповість передбачає стійкість переконань.

Переконаність молоді свідчить про її політичну зрілість, означає, що науковий світогляд перейшов у глибокі особисті переконання, в активну життєву позицію. Переконаність, ідейність особистості знаходить прояв у її

повсякденному житті, що призводить до утвердження відповідних моральних звичок. Безумовно, моральні звички потрібно виховувати, щоденно впливаючи на свідомість підростаючого покоління.

Безмежна відданість Батьківщині викликає соціальну зрілість – прагнення та уміння давати оцінку своїм справам та вчинкам інших з суспільних позицій і обирати відповідний стиль поведінки. Соціальна зрілість проявляється не тільки тоді, коли потрібно обирати між життям і смертю. Вона потрібна людині щоденно під час вирішення питань її трудової діяльності. Особистість, якій притаманна соціальна зрілість, завжди ефективно виконує свої посадові обов'язки.

Моральні погляди, уявлення ідеали діють на найглибші психологічні механізми підростаючої особистості. Вони потужно впливають на мотиви її дій. Мотиви дій нерозривно пов'язані з оцінками і самооцінками, які проводяться на підставі моральних вимог та ідеалів. Оцінки перетворюють мораль в дуже важливий засіб соціального контролю за молоддю. Зміст морального виховання полягає в тому, щоб перетворити суспільні моральні вимоги в особисті моральні цінності кожного.

При формуванні змісту громадянської освіти та здійсненні патріотичного виховання молоді необхідно дотримуватися особистісно-зорієнтованого підходу, де у центрі навчально-виховного процесу стоять інтереси особи, та конкретно-історичного підходу, який вимагає розглядати навчальний зміст в цілому як історичну категорію, своєрідну модель конкретних вимог суспільства щодо підготовки молоді до життя та діяльності в даному суспільстві на певному етапі його розвитку.

Зміст громадянської освіти та патріотичного виховання має бути зорієнтовано на розвиток уявлень молоді про громадянськість та шляхи її реалізації на основі системи понять з різних галузей наукових знань, на формування емоційно-ціннісного компоненту громадянської культури особистості, що включає насамперед:

- 1) усвідомлення абсолютної цінності прав людини, свободи особистості;
- 2) усвідомлення себе як громадянина і патріота України;
- 3) почуття власної гідності, гуманізм, толерантність, плюралізм, здатність до компромісу;
- 4) лояльне і водночас вимогливе ставлення до влади, законослухняність;
- 5) активну позицію щодо необхідності брати участь у демократичних перетвореннях;
- 6) усвідомлення себе як особистості, спроможної впливати на ситуацію в державі;
- 7) критичне сприйняття соціально-політичної інформації;
- 8) усвідомлення можливості та цінності самостійного політичного вибору;
- 9) готовність відповідати за власні рішення та їх наслідки [3].

Оволодіння названими компонентами громадянської культури особистості українською молоддю сприятиме виробленню правильної життєвої позиції, самоідентифікації молоді у глобальному світовому

просторі, збереженню українських ментальних рис, формуванню політичної свідомості, підтримці демократії та стійкого розвитку українського суспільства.

Головною причиною кризи у виховній системі, спаду моральності та духовності серед молоді, нечіткої громадянської позиції молоді, на нашу думку, є крах ідеалів попередньої тоталітарної епохи, до якої мала причетність Україна, і нездатність держави швидко створити власну систему виховання молоді, формування її духовності в умовах незалежності. Україна вже давно повинна була завершити період “розбудови та становлення”.

Ще однією важливою причиною є недофінансування держави з питань патріотичного виховання та громадянської освіти молоді, формування її духовності. До того часу, коли громадські проекти та українська освіта будуть фінансуватися частково, стоятимуть в рамках шукання спонсорів, ми матимемо проблеми у підготовці та вихованні молоді. Прикладом проведення позитивних реформ і фінансування освітнього сектору для України може бути польський досвід освітніх та виховних реформ.

Висновки. Громадянська освіта – це вимога часу, тому розвиток та вдосконалення її системи є актуальним завданням для всіх демократичних країн. Сучасна українська педагогіка має власне багате підґрунтя для виховання свідомих громадян – патріотів своєї держави. Тому будемо сподіватися, що реформи української освіти, які проходять дуже повільно, наберуть обертів, і питання виховання молоді буде невдовзі вирішено одним із перших, бо високий рівень громадянської культури та щирий патріотизм у розв’язанні проблем сьогодення може відродити Україну як правову державу. Наслідком і результатом громадянської освіти та патріотичного виховання має бути формування особистості, яку характеризують відчуття власної гідності, шанування прав людини і вміння їх захищати, набуття навичок жити у глобалізованому світовому просторі з відчуттям приналежності до певної нації.

Громадянська освіта та патріотичне виховання молоді повинні бути базою, на основі якої зростатиме співпраця громадян, представників органів місцевого самоврядування і державної влади. Таке навчання й виховання допоможе подолати значну кількість труднощів та існуючих проблем побудови громадянського суспільства в Україні. Розвиток України в умовах поглиблення інтеграційних процесів необхідно спрямовувати на формування в молоді громадянської зрілості, любові до Батьківщини, відповідальності, почуття обов’язку, вірності традиціям, прагнення до збереження і примноження історичних і культурних цінностей, готовності до активної участі у вирішенні найважливіших проблем суспільства в різноманітних сферах. Висока духовність, моральність, активна громадська позиція, патріотична свідомість молоді будуть більшою мірою сприяти успішному вирішенню завдань, пов’язаних з формуванням позитивного іміджу України в світовому просторі.

Література:

1. Зазюн І. А. Підготовка вчителя до забезпечення якості освітньо-виховного процесу в Україні / І. А. Зазюн // Трибуна. – 2001. – № 7–8. – С. 28–33.
2. Логвиненко Ю. В. Освіта ХХІ століття: виклики, пошуки відповідей: навч.-методичний посібник / Ю. В. Логвиненко, В. О. Мазуренко, Т. Г. Стукалова. – Суми : РВВ СОІППО, 2012. – 104 с.
3. Корінна Л. В. Старшокласники загальноосвітніх навчальних закладів і громадянські цінності / Л. В. Корінна [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/2580/1/05klvugc.pdf>
4. Логвиненко Ю. В. Теоретичні підходи до дослідження громадянської освіти на сучасному етапі розвитку наукового знання / Ю. В. Логвиненко // Освіта Сумщини. – 2011. – №4 (12). – С. 20–24.
5. Нещадим М. І. Основи управління та прийняття рішень у військовій справі / М. І. Нещадим, В. О. Колесніков, В. О. Мазуренко, В. М. Супрун. – Суми : “Слобожанщина”, 2000. – 376 с.
6. Примуш М. В. Загальна соціологія : навч. посібник / М. В. Примуш. – К. : ВД “Професіонал”, 2004. – 592 с.

Отримано 31.05.2014

Summary

Logvinenko Julia, Mazurenko Volodymir. Formation of the world outlooks of younger generation in the conditions of globalization and integration processes in Ukraine.

The problems of formation of the world outlooks of the Ukrainian youth in connection with strengthening of integration and globalization processes in Ukraine are analyzed in this article. The analysis of crisis of the Ukrainian education which influences filling of civic education and patriotic education of younger generation is given. The ways of recovery from the crisis of educational systems of Ukraine are offered. It is noted that the most important educational problems of preparation of the younger generation is the formation of political and individual consciousness of the personality.

Keywords: *civic education, democracy, European integration, individual consciousness, international policy, modernization of education, national interests, political consciousness.*